

SZEMLE

A pápai kollégium története. Szerk. TRÓCSÁNYI Zsolt. Bp. 1981. Tankönyvkiadó. 446 l., 8 t.

Az egyetemes magyar és a magyarországi református művelődés- és oktatásügy kiemelkedő intézményéről, a nagy múltú, sok viszontagságot megélt pápai kollégiumról megalakulása 450 éves évfordulóján terjedelmes, tudományos igényű monográfia látott napvilágot. A kollégium négy és félszázados története során számos kiváló professzor vezetésével diákok ezreit nevelte mély humanizmusra, emberségre, áldozatos hazafiságra, nemzeti helytállásra, református öntudatra, de egyben vallási türelemre is; s e diákok (köztük a későbbi időszakokban — a református vallásúak mellett — evangélikusok, katolikusok és zsidók is) e szellemiséget kollégiumi tanulmányaik befejeztével a Dunántúl, sőt az ország számos településén terjesztették mint papok, tanítók, tanárok, jogászok s más értelmiségiek; s közülük számosan mint kiváló írók, különböző tudományterületek jeles tudós művelői, mint elmélyült gondolkodók végeztek irodalmi, szakirodalmi alkotótevékenységet, lettek felekezetük, népük, nemzetük tanítóivá, a magyar nemzet és a magyar művelődés ügyének képviselőivé és áldozatos szolgálivá. Szinte felesleges még csak említeni is, hogy az iskoláról szóló monográfia szerzői is az egykori diákok közül kerültek ki: az időközben elhunyt Ruzsás Lajos (neve már gyászkeretben szerepel a címlapon) *A kialakulástól a szatmári békéig (1531—1711)*, a szerkesztő Trócsányi Zsolt *A szatmári békétől a türelmi rendeletig (1711—1781)*, Bodolay Géza *A türelmi rendeletről a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781—1849)*, Kiss József *A főiskola az új abszolutizmus korában (1849—1867)*, Pölöskei Ferenc pedig *A kollégium a kiegyezés után* fejezet címmel írta meg az intézmény történetének egy-egy fejlődési szakaszát. Az iskola történetének kezdete tehát a magyarországi reformáció első szakaszáig nyúlik

vissza, a gimnázium az államosítás után is a Dunántúli Református Egyházkerület felügyelete és irányítása alatt működött, 1952-ben döntött úgy az egyházkerület, hogy felajánlja az államnak, azóta a helyébe lépő pápai Petőfi Sándor Gimnázium és Szakközépiskola tekinthető a nagymúltú oktatási, nevelési intézmény utódjának és örökösének.

Egy Pápán működő, országos jelentőségű, református oktatási, nevelési és művelődési intézmény történetét természetszerűen egyaránt meghatározza az ország, a magyar nemzet történeti fejlődése, a reformáció szellemisége s a magyar református egyház gyakran hányatott sorsa és kapcsolatai, a szállást adó városnak és környezetének társadalmi, s nem utolsósorban azoknak a személyiségeknek a munkássága, törekvései, akik az intézmény világi vagy egyházi vezetőiként, tanáraiként sokat tettek az iskola érdekében, felvették a harcot az ellenreformációs törekvések, a katolikus földesúri akciók, a bécsi udvari intézkedések, a hazai állami rendelkezések és egyéb, a fejlődést gátló tényezők, cselekmények ellenében, s nemegyszer nagy nehézségek közepette nevelték, képezték azokat a kollegistákat, akikről már szólunk.

E komplex külső és belső tényezőkből adódóan a kötet szerzői sokoldalúan vizsgálták, elemezték a pápai kollégium történetét. Az említetteken kívül az iskola felépítésére, az oktatás tartalmára és formáira, a tantervre, a tanrendre, a tananyagra, a tankönyvekre és jegyzetekre, a diákközösségre és a diákéletre, a diákság különböző intézményeire egyaránt kiterjesztették figyelmüket, számbavették a jeles tanárokat és diákokat, a kiemelkedő tudós oktatókról külön-külön kis portrékat rajzoltak. Érzékeltetni tudták azokat az országos küzdelmeket, amelyek az intézmény fennmaradásáért folytak, de dialektikusan ábrázolták azt a mozgalmas plázképletet is, amely az iskola falain belül zajlott.

Mindehhez kiterjedt forrásanyagot, kéziratot, levéltári és nyomtatott forrásokat

használtak fel: általános történeti, művelődés-, egyház-, és oktatástörténeti dokumentumokat és szakirodalmat, de a legújabb idősakra vonatkozóan írásos és szóbeli visszaemlékezéseket is. Hasznosították a kollégiumról szóló korábban megjelentetett munkákat, de ezek adatait lényegesen bővítették, szükség esetén helyesbítették. Mintaszerű iskolatörténetet hoztak létre, olyan interdiszciplináris eredményeket megfogalmazó monográfiát, amelyet számos tudományág, ismeretterület kutatói, szakemberei használhatnak.

A pápai kollégiumot a reformáció vallási, szellemi mozgalma és a korai polgárosodás törekvései hozták létre a feudális szellemiség, konkrétan az Esterházyak ellenében. Az ellenreformáció a 16. sz. végén és a 17. században korlátozta a fejlődését; kiemelkedő tanára Kocsis Csörgő Bálint a hitéért gályarabságot szenvedett, de ekkor is élénk kapcsolatot tartott a nyugat-európai protestáns iskolákkal, neves tanárai és diákjai révén, akik Pápára is magukkal hozták a puritanizmus, a coccejanizmus és a cartesianizmus eszméit. Az 1711-i szatmári békét követően a pápai diákok már csak ritkán juthattak el a külföldi akadémiákra, sőt az anyaiskola is erős korlátok közt végezhetette tevékenységét, 1752-ben pedig Esterházy Ferencnek, a város földesurának és Padányi Bíró Márton veszprémi püspöknek az erőszakos fellépése nyomán arra kényszerült, hogy a közeli Adásztevelre helyezze át székhelyét, ahonnan csak II. József 1781-i türelmi rendelete nyomán térhet vissza Pápára.

A kollégium virágkora a felvilágosodás és reformkor idősza. Ahogy a korabeli szellemi és irodalmi életben országos viszonylatban is élénk harc folyt a magyar nyelv jogaiért, a független nemzeti és polgári műveltségért, úgy a kollégiumban az oktatás ügyében hasonló sikeres küzdelemnek lehetünk tanúi. Olyan neves professzorok nevéhez fűződnek az ekkori eredmények, mint pl. Márton István, a kantianus filozófia egyik első hazai képviselője, aki puritán, sok vonatkozásban maradi nevelési elvei ellenére is az oktatás és az iskola újjászervezője, továbbá a későbbiekben a hegelianus Tarczy Lajos, a történelmet modern szellemben tanító, a forradalmi események jelentőségét hangsúlyozó Bocsor István. Mellettük rendkívül nagy a hatása a hazafias nevelés, a reformeszmék megismertetése, a korabeli magyar időszi sajtótermékek és irodalmi, tudományos, politikai és publicisztikai művek olvastatása terén az ekkor működő híres Képzőtársaságnak, amelynek tagjai közt Petőfi és Jókai nevével találkozunk. Nem tekinthető véletlennek a márciusi forra-

dalmi események hírének kedvező fogadtatása a kollégiumban, s a pápai diákok többségének önkéntes csatlakozása a szabadsághért és függetlenségért harcoló honvédsereghez.

A világo si fegyverletételt követő önkényuralom, majd az abszolutizmus idősza újabb hanyatlást eredményez a pápai kollégium életében. Az iskolát a Thunféle oktatásügyi reform előírásainak megfelelően át kell szervezni, egy időre a gimnázium elveszíti nyilvánossági jogát, a jogi szakot szűneteltetni kell, de az átmeneti mélypont után a gimnázium nyilvános tanintézetté válik, a teológiai akadémia kiépül, a jogakadémia új életre kel, megtörténnek az előkészületek tanítóképző intézet felállítására a kollégiumon belül, amely — az elnyomás lehetőségei közepette is, s különösen annak enyhültével 1860 után — igyekezett ápolni a korábbi nemzeti, függetlenségi és demokratikus hagyományokat, s ebben a szellemben próbálta nevelni a diákságot az új abszolutizmus időszakában.

A dualizmus kori állami iskolapolitika és oktatásügy, amelynek kialakítása és megszervezése — többek közt — olyan kiemelkedő művelődéspolitikusok tevékenységének az eredménye volt, mint pl. Eötvös József és Trefort Ágost, jelentékeny haladást jelentett az alsó-, a közép- és a felsőfokú oktatás terén egyaránt. Az állami előírások az egyházi tanintézetekre is kötelezően kiterjedtek, az állam felügyeletet gyakorolt felettük. A pápai kollégium keretében működő különböző iskolatípusok is fokozatosan beépültek az új iskolarendszerbe, és — bár az intézmény világi gondnokságát az államhatalom olyan ismert képviselői látták el, mint pl. Tisza Kálmán, majd Tisza István — sok vonatkozásban ekkor is polgári liberális szellemben fejlődtek: a gimnázium, a tanítóképző, a jogakadémia és a teológia egyaránt. Az 1918—19-es forradalmi események alig érintették az oktatás szellemét; jelentőségüket az intézmény vezetői, tanárai igazán nem értették meg. 1919 júliusában, már a tanév befejezése után államosították ugyan az iskolát, de a Tanácsköztársaság bukásával visszakerült az egyházkerület tulajdonába. Az ellenforradalom időszakának hivatalos irataiban a kurzus nacionalista-sovinisista frazeológiájával találkozunk, a kollégium azonban továbbra is a „szegények iskolája”, a demokratikus ellenzéki törekvések most is érvényesülnek, másrészt a vezetők konzervativizmusa egyfajta elzárkózást jelent a jobboldali politikától, a fasizálódástól. A diákság szervezetei révén részvesz a progresszív népi mozgalmakban, s a háborús események idején számos kollé-

gista kapcsolódik be az ellenállásba. A felszabadulást követően a tanárok legjobbjai a korszerű igényeknek megfelelően végzik oktató tevékenységüket, ebben a szellemben működnek a képzőtársaság és a diákság egyéb szervezetei, nem utolsósorban az 1946-ban alakult Petőfi Sándor népi kollégium. A nemzeti és társadalmi haladás ügyének szolgálata, amely a pápai kollégiumot a 16. század első harmadában létrehozta, jellemezte az intézmény munkáját és szellemiségét 1945 után is.

E rövid történeti áttekintésben csupán szerényen körvonalazhattuk az intézmény történetét, fejlődésének a vázát rajzolhattuk csak meg. A kötet szerzőinek gazdag eredményeit e vázlatos fejlődésrajz nem képes érzékeltetni, de arra talán sikerült felhívniuk az olvasó figyelmét, hogy *A pápai kollégium története* című munka komoly nyeresége a magyar művelődéstörténetnek, iskolapolitikának és iskolaügynek; a történettudomány, a művelődéstörténet, a pedagógia és oktatásügy kutatói, művelői egyaránt haszonnal forgathatják. A könyvkultúra történetével foglalkozók ugyancsak sokat meríthetnek belőle; bár a szerzők a pápai kollégiumi könyvtár és a kollégiumi nyomda történetét részletesebben nem elemezték, többször szót ejtettek róluk, s jegyzetben hivatkoztak a velük foglalkozó eddigi szakirodalomra. Külön, ezután elvégzendő feladat még az iskola munkáját, az oktató és nevelő tevékenységet hatékonyan segítő ezen két kollégiumi intézmény történetének a kollégium történetéhez hasonló alapos feldolgozása.

FÜLÖP GÉZA

Csapodiné Gárdonyi Klára: Európai kódexfestő művészet. Corvina Kiadó, Budapest 1981, 46 oldal bevezető tanulmány, 100 színes tábla és magyarázó szöveg.

Világszerte növekszik az érdeklődés a könyvművészet múltja, különösképpen a kódexfestészet története iránt; egyre-másra jelennek meg a korszerű technikával készült színes fakszimile kiadványok egyes művészileg nagyrértékű kódexekről. Hazánkban is örvendtesen fellendült a kódexfestészet kutatása, s ebben igen jelentős szerep jut a Csapodi házaspárnak, főként a Corvina-kódexeknek vizsgálatában.

Cs. Gárdonyi Klára többet nyújt mint egy meghatározott korszak anyagának közzétételét, ő az egész európai kódexfestészet történeti fejlődésének bemutatására törekszik, sőt műve elején még egyiptomi papirusztörödéket is közöl. A kezdetek

vizsgálata után országonként tárgyalja a kódexfestészet rövid történetét: a sort Franciaország nyitja meg s Magyarország zárja (megjegyzendő, hogy bár szerzőnk egy hazánkban őrzött ósláv szövegű kódexet is bemutat, a régi orosz kódexfestészet összefoglaló képét azonban — sajnos — nem adja).

Említettük, hogy Cs. Gárdonyi Klára a legkorábbi emlékekkel nyitja vizsgálódását: Egyiptomot a görög és római kódexek kései másolatainak ismertetése követi, majd néhány szép bizánci kódexből láthatunk részleteket a könyvben. Ebben a részben nagyon jónak tartjuk a szerzőnek azt a módszerét, hogy igyekszik tematikailag változatos anyagot bemutatni, történelmi, orvosi, vallásos tárgyú kéziratokból egyaránt válogat, s az utóbbiaknál is rámutat arra, hogy a liturgiához kapcsolódó illusztrált kéziratok képein is fel-felbukkannak világi motívumok (pl. egy kánontáblán vadászati jelenet, egy zsoltároskönyvben az építés folyamatának ábrázolása). Természetesen a középkori nyugati művészetben a vallásos vonatkozású kódexek uralkodnak. A fejlődés áttekintését talán kissé zavarja az, hogy a képanyag is országonként kerül bemutatásra, ami abban az esetben nagyon jogosult volna, ha a szerzőnek lehetősége lett volna egy-egy ország művészetét gazdag anyagon bemutatva, az országonkénti fejlődés plasztikus szemléltetésére. Minthogy azonban a könyv korlátozott terjedelme ezt nem tette lehetővé, kicsit megzavarhatja az olvasót, ill. a képek figyelmes nézőjét, hogy pl. az itáliai Averulinus: Az építészetéről szóló könyvből (90. kép: Észak-Itália 1400 körül) gazdag, realiztikus részletekben bővelkedő, miniatúrája után egy X. századi, nagyon szkematikus ószövetségi témájú miniatúra következik (91. kép: Berlangas, Spanyolország). Megjegyzendő, hogy az egész hispaniai miniatúrafestészetet, mindössze ez a X. századi s egy XV. századi miniatúra reprezentálja, a közbülső századok spanyol kódexfestészetének illusztrálása — nyilván technikai okokból — teljességgel kimaradt...

Nyilvánvaló, hogy a nagymúltú francia, német és olasz miniatúrafestészet fejlődése mellett nemcsak a spanyol, de a magyar is elmaradt. Hazai kódexfestészetünket a 93—100. képeken látható miniatúrák reprezentálják. A kezdetet a Pray-kódex egyik képe jelenti, mely 1192—1195 között készült, az utolsó magyar miniatúra Kinizsi Pálné, Magyar Benigna imádságoskönyvének egy lapja, amelyet 1493-ban készítettek.

Magától értetődően vitatkozni lehetne a szerzővel a példaként kiválasztott egyes

képek reprezentatív jellegéről. Úgy gondoljuk azonban, hogy ilyen irányú kritika teljesen meddő, hiszen egy hosszú évszázadokon át tartó fejlődés dokumentálása megadott keretek között egyáltalán nem könnyű feladatot rótt a szerzőre. Bizonyos, hogy élénkítette volna a későközépkori és reneszánsz anyagot több világi tárgyú miniatúra bemutatása, ez azonban csak akkor lehetséges, ha a kiadó a remélhető második kiadásban lehetőséget nyújt a szerzőnek, újabb értékes képek közlésére. Egyébként a képek általában szépek, csupán azt sajnáljuk, hogy a bizánci miniatúráknál — technikai okokból — az arany háttér nem ragyog oly fényesen, mintha laparanyat használt volna a nyomda.

Mindent összevéve Cs. Gárdonyi Klára vállalkozása úttörő a hazai könyvművészeti irodalmunkban, s fáradságos munkájáért hála és köszönet illeti a szerzőt.

KÁDÁR ZOLTÁN

Rozsondai Marianne: A könyvkötés művészete. Bp. 1983. Corvina Kiadó. 48 l.

Rozsondai Marianne a Koberger-kötésekről írt dolgozataival és monográfiájával vívott ki megérdemelt elismerést szűkebb szakmai körökben. (L. MKsz 1983/2.) A jelenleg recenzeált könyvecskében azonban — a „Műhelytitkok”-sorozat jellegének megfelelően — a laikusok széles körének kellett bemutatnia a könyvkötés történetét és mesterségbeli fogásait, közérthetően és vonzóan, s ez egészen más természetű feladat, mint a történeti kötéstáblák tudós feldolgozása. Szerző ezt a cseppet sem könnyű feladatot úgy oldotta meg, hogy a (példás gondnal kiválogatott és kidolgozott) szakmai részleteket tágas művelődéstörténeti kontextusban oldotta fel.

A kis könyv egy történeti és egy mesterségbeli részre oszlik, a kettőt azonban nem válik el egymástól, inkább kiegészíti és feltételezi egyik a másikat. A hosszabb történeti részben a szerző a tekercektől és a könyv-forma prehistóriájától (írotáblák, pergamoni quaterna) gyorsan eljut a kopt kódexekig, ahonnan már csak egy lépés, de épp kötéstéchnikai szempontból (s már itt érdemes utalni a mesterségbeli részsel való összhangra) döntő lépés a bordára fűzött középkori európai kötés, amivel megszületett a mai könyvforma. A bőrbevonat nélküli fatáblás kötés bemutatása után gyorsan eljutunk a bőrkötésekig, a történeti rész tulajdonképpen velejehez. Szerző a művészettörténet nagy stílusáramlatait követve, bemutatja a legfontosabb

kötéstábla-típusokat és a díszítésükre szolgáló módszereket (bélyegzők, görgetők, lemezek). Természetesen egy mégoly általános áttekintés is viszonylag sok szakmai (mesterségbeli és történeti) részlet ismeretét kívánja. Rozsondai Marianne nemcsak ezt oldja meg közérthetően és példás szakszerűséggel, hanem arra is ügyel, hogy kiemelve a könyvtermelés nagy mennyiségi fordulójának (scriptoriumok keletkezése és szekularizálódása, könyvnyomtatás) hatását a könyvkötészetre. A Koberger-kötések monográfusától magától értetődően olvasunk a nagy nyomda-könyvkötő műhelyek kialakulásáról és funkciójáról; de ugyanilyen kompetenciával mutatja be a XVI., XVII. és XVIII. század stílusáramlatonként és országokonként szinte áttekinthetetlenül változatos kötéstábla-díszítéseit is, a könyv változó szerepével összefüggésben (fejedelmi könyvgyűjtés, felvilágosodás, barokk főúri könyvtárak). Külön kiemelendő, ahogyan beilleszti ebbe a hatalmas európai mezőnybe a magyar anyagot (magyarországi reneszánsz, debreceni festett pergamenkötés, nagyszombati nyomda): szakszerűen, hivalkodástól és elmaradottságérzéstől mentesen.

Jó szemmel különíti el stílus és technika szempontjából egyaránt a XIX. századot: az ipari forradalom a könyvkötészetben is új korszakot teremtett, bár gyakran takarva az újat történelmi nosztalgiai realizálásával. A maga módján épp az utábiaktól kívánt szabadulni a szecesszió, nyíltan vállalva az új technológiák jellegzetességeit. És ezekkel a modern törekvésekkel összefüggésben szerző újból joggal hivatkozhat magyar példákra (Jaschik Álmos, Falus Elek, Kozma Lajos, Lesznai Anna, Tevan Andor, Kner Izidor és Imre). Az ő szellemükben írja: „A kötésművészet nem attól viselheti nevében a művészet szót, hogy a könyvfedél mennyire van díszítve, hanem hogy a kötetet magát milyen szépen csinálták meg.” Ez az elv vezet a szerzőt a könyvkötés tömör elméleti ismertetésében. Nem akar holmi kisebb kézikönyvet pótolni; inkább a könyv szerkezetéből, mintegy anatómiájából kiindulva mutatja be a legfontosabb eljárásokat, a könyv megértésére és megbecsülésére inkább, mintsem (az amúgy is csak gyakorlatból elsajátítható) fogásokra és részletekre. A jól válogatott képek és az ábrák mindenütt szervesen egészítik ki a szöveget. Eredeti célján, a könyvkötés iránti aktív érdeklődés felkeltésén túl hasznos összegezés ez a szépen illusztrált és adatokban gazdag kis könyv különféle szakemberek: könyvtárosok, könyvesek, történészek számára is.

VEKERDI LÁSZLÓ

„Minden doktorságot csak ebből készítik”. Szemelvények a XVI–XVII. század magyar nyelvű orvosi kézikönyveiből. Válogatta, az olvasatokat készítette és az utószót írta SZLATKY Mária. Bp. 1983. Magvető, 455 l.

A Magyar Hírmondó sorozat e kötete egy XVI. századi levélből vett idézetet visel címél, pontosan kifejezve a testes könyv tartalmát s megvilágítva a közölt szövegek korabeli jelentőségét is. Nem a mai értelemben vett orvosi művekről, inkább gyógyító, tehát „ismeretterjesztő” szándékú munkákról van szó, amelyeknek anyanyelvűsége tartalmi meghatározójuk is. A Melius Péter *Herbárium* (1578) és Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis* (1690) által határolt időszak magyar nyelvű orvosi tárgyú művei — a nyomtatottak és a nagyjából kéziratos fennmaradtak — nemcsak szaktörténeti jelentőségük, hanem másfél század nem irodalmi jellegű anyanyelvű művelődésének fő dokumentumai is, amint a kitűnő utószó kiemeli.

Az utószóként megjelent tanulmány írója — egyúttal a szemelvények válogatója, a kéziratolvasatok és az életrajzi jegyzetek készítője —, Szlatky Mária e tárgykor legjobb ismerője. A humanista-reneszánsz művek e típusáról készítette bölcsészdoktori értekezését 1978-ban, s azóta mind e folyóirat, mind az *Orvostörténeti Közlemények* hasábjain bemutatott már több, művelődéstörténetünk szempontjából jelentős orvosi kéziratot. Tehát több éves kutatómunka és nem egy tanulmány áll e nagyközönség számára készült kötet mögött, s így érthető, hogy a sorozat egyik legszínvonalasabb, tudományosan is megalapozott, végiggondolt és igen megbízható kötete lett. Használhatóságát növelik a Rádóczy Gyula által készített alapos szakkifejezés-magyarázatok is.

A kötetben Melius művét követve terjedelmes szemelvények képviselik a Lencsés György által a XVI. sz. utolsó harmadában írt *Ars Medicát* (amelyet Varjas Béla tett közzé 1943-ban), Frankovith Gergely *Hasznos és fölötté szükséges könyvét* (Monyorókerék 1588) s Pettényi Borbély Márton *Orvosló könyv* című kéziratát, mely a soproni Berzsényi Gimnázium könyvtárában maradt fenn. Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában találhatók a *Herbárium azaz Fűves könyv*, a *Phleboto-mia* (mindkettő a XVII. sz. második feléből), a *Testi orvosságok könyve* (1619) és a *Házi patika* (1663) című kéziratok, valamint a *Mindenféle orvosságoknak rend szeresse* kezdetű (XVII. sz. második fele) és az *Orvosságos könyveczke* (1664) című töredékek. A Tudományos Akadémia könyv-

tára őrzi a XVII. sz. elejéről származó, *Gyógyszerek I.* és *Gyógyszerek II.* megnevezésű receptkönyv-töredékeket; a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum pedig Johann Poryikay *Liber Medicinarium* (1693) című kéziratának tulajdonosa. A sort ismét két publikált munka, Felvinczi György *A ... Salernitana scholának jó egészségéről ... írott könyve* (1693) és Pápai Páriz nagyhírű munkája zárja.

E válogatással tehát mindeddig nyomtatásban jórészt hozzáférhetetlen munkák váltak legalább részben olvashatókká, s a kötet illusztrációs anyaga ízelítőt ad nem csak a korabeli orvosi könyvek ábráiról, hanem kézirataink egyes oldalairól is.

BUZINKAY GÉZA

Medicor News Index 1968–1982. Szerk. CSABA Gabriella, HORVÁTH Tibor és KÖRNYEI Márta. Készült az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tan-székén. Budapest, 1983. Egyetemi Ny. 226 l.

Kóhalmi Béla a bibliográfiák történeté-vel foglalkozva — elsősorban a természet-tudományok és az alkalmazott tudományok területén, vizsgálva a referáló folyóiratok és index művek keletkezésének a körülményeit — többször rámutatott a gazdasági fejlődés és a szakirodalom összefüggéseire. E gondolatok azonban mintha áttételesen érvényesülnének a hazai tájékoztatási gyakorlatban. A magyar referáló-és index-vállalkozások lényegében a központi könyvtárak és az információs központok szolgáltatásai. A gazdasággal, termeléssel közvetlenül kapcsolatban álló vállalatok, kutató intézetek primér szakirodalmi tevékenységéről — az intézeti közleményekről, vállalati sajkfolyóiratokról, ipari katalógusokról stb. viszonylag sokat tudunk, ismertet; de a modern, korszerű bibliográfiai tevékenységre szinte alig van példa. Ezért rendhagyó jelenség a *Medicor News Index* megjelenése. A *Medicor* Művek hazánk egyik nagyvállalata: orvostechnikai kutató-fejlesztési intézettel, számos gyáregységgel, öt földrész hatvan országával kialakított gazdasági kapcsolatrendszerrel. De a tényyszerű adatok felsorolásánál fontosabb a tájékoztatásügy szempontjából, hogy a fentebb idézett gondolat megvalósult a hazai gyakorlat egy pontján. A *Medicor* Művek felismerte, hogy az orvosi műszerek, műszer-rendszerek, a komplett kórházi berendezések fejlesztése szakmai információ, saját szakirodalmi folyóirat nélkül nem valósulhatnak meg.

Ezért indította meg a *Medicor News* című folyóiratot. A lap a mai gazdasági körülményekre jellemző szakfolyóirat: egyszerre tudományos, gazdasági és információs irányultságú, amely színvonalasan, több nyelven adja köre a kutatási eredményeket, részeredményeket, a kifejlesztett termékek és műszerek alkalmazhatóságáról való tapasztalatokat. Tért ad a gazdasági híreknek, a nemzetközi és nemzeti kiállítások eseményeinek s természetesen a gyártmány-ismertetésnek is.

Az 1968-ban indult, negyedévenként megjelenő *Medicor News* repertórium 1983-ban jelent meg, kumulálva az 1968—1982 közötti évek publikációit. A repertórium készítéséhez olyan módszert kellett választani, amely biztosítja a publikációk tartalma szerinti, nyelvi, kronológiai és természetesen a klasszikus szerzők szerinti keresés lehetőségét, kombinálva a gyártmányok szerinti mutatóval is.

A bonyolult, egységes és integrált visszakereső rendszer kidolgozását az ELTE Könyvtartudományi Tanszékének műhelyében Horváth Tibor vezetésével Csaba Gabriella és Környei Márta végezték el.

A fenti probléma megoldására a számítógéppel előállítható permutált index-típusok állítottak modellt. Lényegében a permutáció biztosítja az összefüggést a publikációk tartalmát jellemző deskriptorok, a kronológia, a nyelv és a forrás között, illetve a gyártmány, a kronológia, a nyelv és a forrás között.

A permutált index készítésének előfeltétele a tárgyszó készlet kialakítása. Feltehetően ez okozta a legnagyobb gondot az összeállítóknak. Jól megoldották. Itt is érvényesült a rugalmasság és a variálhatóság elve. Tárgyszó lehetett diszciplína (pl. kardiológia, diagnosztika), de módszer, eljárás, kísérlet, földrajzi név, gyártmány-név, személynév, esetleg konferencia, vásár, kiállítás is. A felhasználó szinte bármilyen megközelítésből, gondolkodásmódból eljuthat a kereső fogalmak segítségével a publikációhoz. Bonyolította az indexkészítést, hogy a publikációk nyelve: magyar, angol, orosz, francia, spanyol és német. A nyelvi nehézségeket az indexkészítők úgy oldották meg — s erre magyar példa nem akadt —, hogy a tárgyszavak esetében megőrizték az eredeti nyelvű fogalmat (természetesen az orosz nyelvű fogalmakat latin betűs átírásban a permutálhatóság érdekében). Így a tárgyszóindexben lényegében a betűrend a fenti nyelveken megjelenő publikációk idegen nyelvű tárgyszavait is tartalmazza, s ezzel a repertórium egyszerre használhatóvá válik a magyar, az angol vagy az orosz felhasználónak is.

Az indexkötet bibliográfiai fejezetének rendező elve a kronológia, ezen belül a nyelv, illetve a szerzők betűrendje. A bibliográfia egyben a tárgyszóindex és a gyártmányindex forrás rövidítésének a feloldása is. Az index mű befejező része a szerzői index, amely utal a bibliográfiai fejezetre.

A *Medicor News Index 1968—1982* repertórium feltehetően nemcsak az eredeti célját érte el, nevezetesen, hogy a hazai és a külföldi felhasználónak segítséget adjon tizenöt év irodalomtermésében való eligazodásban, hanem példája lehet a korszerű index készítésének, amely megújítja a hazai bibliográfiai készítés módszereit is.

SZEPESVÁRY TAMÁS

Scheiber, Alexander: Jewish Inscriptions in Hungary. From the 3rd Century to 1686. Bp.—Leiden 1983. 434 l.

Közel negyedszázada jelent meg a tudós szerző tollából a magyarországi zsidó epigráfiát összegező első munka. (*A magyarországi zsidó feliratok.* Bp., 1960.) A hazai és nemzetközi szakirodalomban elismeréssel regisztrált kötet (Grünvald F.: Új Élet 1961. 2. sz.; Mollay Károly: Soproni Szemle. XVI. 1962. 90—92; D. Lattes. *Rassigna Mensile di Israel.* XXVII 1962. 542; J. P. Reeves: *JJS* XVI. 1965. 193—198; Richtmann M.: *Ant. Tanulm.* IX. 1962. 136—139.; S. M. Stern: *Jewish Chronicle.* 1961. VII. 7; G. Vajda: *REJ.* CXX. 1961. 398—399. stb.) időszertűségét mi sem bizonyította jobban, mint az a felhívás, amit Bacher Simon már 1888-ban közzétett. (MZsSz V. 1888. 302.) A jeles héber költő sürgető feladatnak érezte a magyarországi zsidó feliratok önálló kötetben való közreadását. Sok szép terv között ez utóbbi megvalósítása is Scheiber Sándorra maradt. A sokoldalú tudós annak az átfogó tudományos koncepciónak keretében végezte munkáját, aminek része lett a *Magyar—Zsidó Oklevéltár V—XVIII.* kötetének kiadása (Bp. 1958—1982.), az újra indított *IMIT* Évkönyv sorozat (Bp. 1970-től). A hitközségi monográfiák sorozata és saját kutatásainak két remek gyűjteménye. (Héber kódexmaradványok magyarországi kódestáblákban. Bp. 1969.; *Folklór és Tárgytörténet I—II.* Bp. 1974.— a III. kötet sajtó alatt.) E sokrétű alkotó munka újabb eredménye a korábbi változathoz képest negyedével bővített angol nyelvű könyv. A továbbiakban a gazdag anyagból csak a legfontosabb újabb felfedezésekre hívhatjuk itt fel a figyelmet.

Scheiber Sándor a magyar történet és művelődés múltjához is számos új adalé-

kot szolgáló művét tartalmilag négy részre bontotta. Ezeket követik a tudományos forrásként is hasznosítható mutatók.

A római kori Pannóniából a III. századból került elő az első zsidótárgyú emlék. A korábbi kutatásokból már ismert Esztergom (Solva), Óbuda (Aquincum), Dunaújváros (Intercisa) stb. után megismerkedhetünk a pécsi (Sopianae) üveggyűrűvel, amelyen több, az ókorban használatos zsidó motívum árulkodik egykori tulajdonosa vallásáról. Ugyancsak új lelet a Dombóvárrott előkerült, menórával díszített amulet. Az eszéki (Mursa) latin nyelvű zsinagóga-felirat. A Celarevo-Cséb (Cig-lana) földjéből napfényre hozott héberbetűs téglatöredék. Zsidó szimbólumokkal ellátott és sok szakmai vitát kiváltó téglák stb. De Scheiber figyelme itt is, mint a későbbi anyagban kiterjed más földrajzi egységekre is. Korábban már ismert tény volt, hogy a palesztinai—szíriai légiók a Duna mentén táboroztak. Most Scheiber felderítette, hogy a pannóniai római polgárok közül is eljutottak az akkori Palesztinába. Lucius Valerius Valerianus itt kezdte meg politikai pályafutását és i. u. 176-ban vagy később Palesztina praepositusaként bukkant fel. A bemutatott héber, görög és latin feliratok, illetve zsidó szimbólumok ismeretében további lehetőségek nyílnak meg az i. u. első századainak kutatásában.

A kötet második egységét tartalmazó középkori források esetében már a magyar történelem korszakában járunk. A honfoglalás korát kutatók újában különös figyelmet szentelnek a kazár eredetű források értékelésének. A kötetben nemzetközi szaktekintély véleményét olvashatják a XI. századi elendi héberbetűs gyűrűről. Korai pénzéremtörténetünk érdekes emlékei a XIII. századi, zsidó közreműködéssel vert magyar érmek. Mégis a kötet középponttal foglalkozó részének legnagyobb érdeme a magyarországi zsinagógák történetének feltárása és ismereteink gazdagítása. Az 1960. évi magyar kiadás még csak a soproni XIV. századi imaházról számolhatott be. A jelen kiadásban egy évszázaddal korábbi, ugyancsak soproni gyülekezeti ház feliratai is helyet kaptak. A régészek ásóját hol követő, hol irányító szerző az ország különböző pontjain előkerülő emlékek azonosításában, adataik kiegészítésében páratlan értékű munkát végzett. Felismerései nyomán kerülhetett sor a budai XV. századi zsinagóga meghatározására és feltehetően e kötetben foglaltak további útmutatásokat adnak az általa okleveles forrásokból kiderített esztergomi, pozsonyi, székesfehérvári stb. zsinagógák kiásásához. Hasonló a helyzet a sírkövekkel.

Scheiber Sándor a földből kiemelt töredékekből hatalmas forrásanyag ismeretében eleveníti meg a múltat. Az angol kiadás novumai között jelentősnek tartjuk a völ-kermartki leletet, amely az 1130-ban Magyarországon megölt Sabbataj emléket őrzi. De hasonló fontosságúak az egykor még meglevő, az idők sodrában újra eltűnt nagyszombati héber sírkövek és utóéletük felderítése is. Frankl-Fraknói Vilmos és Deutsch Henrik a múlt században még eredeti szövegeiket olvashatták, a szorgalmas kutatás ezekből értesülhet létükről. A szerző módszertanát követve talán nem lenne haszontalan munka a régebbi ásatási jegyzőkönyvek és jelentések ismételt átvizsgálása. Ez utóbbihoz segítséget nyújthat az ELTE Könyvtártud. Tanszék egyik alapkutatása, amely az egykori Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségéhez beadott ásatási inventáriumokat és jelentéseket dolgozza fel.

Az 1960. évi magyar kiadáshoz viszonyítva a hódoltsági anyag bővült a legnagyobb számmal. Büchler Sándor és Grünvald Fülöp már jelezték, hogy a török uralom alatt a budai zsidó gyülekezet nem is sejtett fejlődésnek indult. (A zsidók története Budapest. Bp. 1901. és F. Grünvald, in: Jubilee Volume in Honour of Prof. B. Heller. Bp., 1941.) Scheiber Sándor kutatási eredményei több oldalról is megerősítik ezt az állítást. Az elmúlt évtized eredményes archeológiai munkái számos új sírkőtöredéket hoztak felszínre és szemünk előtt bontakozott ki a Tánácsos utca lakóházaiból a XVII. századi zsinagóga. A szerzőnek köszönhetjük a falmaradványokon talált szövegek olvasatát és azok pontos történeti és vallási háttérét. A kötet okleveles forrásokból merített adatokkal valószínűsíti néhány további zsinagóga működését. Régészeink figyelmébe ajánljuk a kismartoni (Eisenstadt), nándorfé-hérvári (Belgrad), soproni, győri stb. imaházak említéseit. A sírköletelekből a szerző élénk közösségi élet nyomait tárja elénk. Megismertet bennünket a gyülekezet kántorával és a fiát gyászoló templom-szolgával. Feleségük elvesztését sirató férjek, fiaikat, lányaikat sirató szülők szavai hallatszanak az évszázados kötötöredékekről. A budai zsidók sírkövei mellett a szerző beszámol a stomfai (Stupava), rohoncei (Rechnitz), stb. városok XVI—XVII. századi héber feliratos leleteiről.

A kötet negyedik egysége a hódoltság korának egyéb feliratos tárgyait mutatja be. Nemzetközi szempontból is szenzációnak számít az 1982-ben Zamárdi mellett egy avarkori temetőszelvényből kiemelt játékpörgettyű. Scheiber Sándor mértéktartó kormeghatározása szerint ez a Chanukka

ünnepeén forgatott szerencsekocka a XVII. században került a lelőhelyre. Így is az első ilyen tárgy a világon. Ritka tárgyi emlék a XVI—XVII. századból való eljegyzési gyűrű. Nem kevésbé az 1602-ből datált Tóradisz, amely a Pesten működő szefárd zsinagógát ékesítette. A hazai szefárd történet fontos adaléka az első név szerint is megismert temesvári zsidó. A város szefárd temploma ma is áll. A Scheibernek köszönhető felfedezések sorát tovább folytathatnók. Mindannyi izgalmas tudományos kérdés. A szerző biztos kézzel irányítja olvasóját a tudományos útvesztőkben, és e munka során felvillantja a további kutatási lehetőségeket is.

Az egyes tételek bőséges szakirodalmi jegyzetek, a szövegek pontos fordítása és értelmezése teszik teljessé. A kötet ezekkel válik egy tudománytörténeti korszak zárókövévé és egyben új kutatások kiindulópontjává. Ez utóbbiakat a sokréti mutatók is segítik. Az időrendi táblát a feliratok és emlékek jelenlegi lelőhelyjegyzéke követi. Külön betűrendben találjuk a feltárási helyeket. A középkori és hódoltsági feliratok héber szó- és szófordulat mutatója a magyarországi zsidók héber nyelv tudásának kutatásához kínál forrásanyagot. A névmutatók az újabb feltárások megfejtendő kérdéseikhez adnak segédletet és a magyar zsidók névadási szokásainak vizsgálatát segítik.

A pompás kiállítású, minden feliratot és emléket fotókon és ábrákon megmutató könyv a magyar-zsidó tudomány korszakos eredménye és a továbbiakban a hazai és külföldi kutatók nélkülözhetetlen segédkönyve. Jelentősége túl mutat a céljaként megjelölt tudományos feladatokon. Itthon és távoli országokban képviseli egy nagy hagyományú magyar tudományág hozzájárulását a kelet-európai kultúra múltjának jobb megismeréséhez.

DÁN RÓBERT

Bibliographie der Buch- und Bibliotheksgeschichte (BBB). I. (1980/81), II (1982). Bad Iburg 1982—1983, Verlag Dr. Horst Meyer.

A német nyelvterület könyv- és könyvtártörténeti irodalmának kurrens bibliográfiai feltárása területén érdekes és új színfolt jelentkezett a közelmúltban, amikor Horst Meyer magánvállalkozás keretében e nagy téma évenkénti önálló összefoglalásába kezdett. A második világháború befejezése után e szakterület német irodalma csak érintőlegesen feltárást nyert az amerikai „Library Literature”-ben. Miután

ennek a tengerentúli bibliográfiai vállalkozásnak csupán egyik és nem is súlyponti törekvését képezi a történeti jellegű publikációk regisztrálása, a könyvtár egyesületek nemzetközi szövetsége (IFLA) szükségét látta a nyomtatott könyv és a könyvtárak történetével foglalkozó szakirodalomnak részletesebb és nemzetközi együttműködéssel létrehozandó bibliográfiai összeállítását. A kezdeményező ebben az IFLA régi és ritka dokumentumokkal foglalkozó szakbizottságának hosszú éveken keresztül elnöke, a belga Dr. Hendrik D. L. Vervliet volt. Az ő következetes fáradozásának tudható be, hogy létrejött az *Annual Bibliography of the Printed Book and Libraries* (ABHB), amely 1970 óta évenként regisztrálja ezt a szakirodalmat. Magyar részről az OSZK e nemzetközi vállalkozás megkezdése óta rendszeresen szolgáltatja a hazai publikációk leírását. Ezzel párhuzamosan jelenik meg a *Magyar Könyvszemlében* évenként a magyar könyv- és könyvtártörténeti szakirodalomnak a hazai igényeknek megfelelően kibővített bibliográfiája.

Az ABHB-ben természetesen a német szakirodalom is képviselve van már ugyancsak a megindulástól kezdve. Azonban a nyugatnémet szakkörök ezzel a közvetett, nemzetközi megoldással nem voltak teljesen elégedettek, így 1976-tól a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekban, a könyvtörténetnek ebben az utóbbi évtizedben egyre jelentősebb nemzetközi műhelyében, hozzáfogtak a német nyelvterület könyvtörténeti irodalmának kurrens bibliografizálásához éppen Horst Meyer vezetése alatt. Munkájuk eredménye folyamatosan kerül publikálásra a *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* c. folyóiratban. Már az első évben az ABHB-ben szereplő 477 német tétellel szemben 962 publikációt regisztráltak Wolfenbüttelben, az 1983. évben pedig eljutottak a 6775. tételig.

A német könyvtörténeti szakbibliográfiájának a fentiekben körvonalazott kettős — részben nemzetközi — gondozása sem elégtett ki minden igényt (vö. *Gutenberg Jahrbuch* 1980, 207—211). A korábban Wolfenbüttelben tevékenykedett Horst Meyer most azután „egyszemélyes vállalkozás” keretében kíván megfelelni a megnövekedett követelményeknek. Létrehozta tehát a *Bibliographie der Buch- und Bibliotheksgeschichte* (BBB) elnevezésű évkönyvet, amelynek első kötete — az 1980-1981. évek anyagával — 1982-ben, a második pedig — az 1982. évvel — 1983. nyarán már meg is jelent. Tehát igen frissen lépést tart a publikációkkal. Az első kötet 3730, a második pedig 4359 tételt tartal-

maz. Különösen ez utóbbi rendkívül magas szám, ha meggondoljuk, hogy csupán egy esztendő anyagát tartalmazza az előző pedig kettőt. A rendkívüli bővülésnek több magyarázata is van. Egyrészt szélesebben értelmezte Meyer a témaköröket, amelyekből gyűjtött, másrészt a korábbi 338 helyett immár 431 folyóiratot figyelt. Ezzel párhuzamosan érdeklődését mindinkább kiterjesztette a német nyelvterületen túra is, amíg a wolfenbütteli vállalkozás továbbra is kizárólag erre szorítkozik.

A jelentős mennyiségű cimanyagot a Wolfenbüttelben már beváltak mondható szakcsoportokba rendezve tárja fel a BBB. (A szakrend különben — kisebb kiegészítésektől és módosításoktól eltekintve — lényegében megfelel a Löffler—Kirchner-féle *Lexikon des gesamten Buchwesens* (Leipzig 1935—7) szakmutatójánál alkalmazottal.) Mint Wolfenbüttel, Meyer is hangsúlyozottan gyűjti és közli e témába vágó könyvek recenzióit: a 2. kötetbe pl. 744 mű esetében néhány ezer ismertetés, hiszen egy kiadványról általában többen is írtak a különböző folyóiratokban. Ő is alkalmazza a tételszámokra keresztben történő utalás világos és hasznos módszerét (pl. a cikkről a gyűjtőkötetre, recenzióról az ismertetett műre). A BBB használhatóságát — szemben Wolfenbüttel — jelentősen fokozza, hogy minden kötete végén öt (szerző, recenzens, név, hely és szak szerinti) mutatóval teszi még jobban hozzáférhetővé az általa feltárt bibliográfiai adatokat.

A német nyelvterületen kívül merészkedve viszonylag mértéktaó marad a BBB: érdeklődése mindenképp előtt az angolszász szakirodalomra irányul, de kitekint a francia és olasz nyelvterületre is. A források között Magyarországot a *Magyar Könyvszemle* képviseli. Kiemelendő és értékelendő az a körülmény, hogy a könyvtörténetnek ezt a hazai organumát figyelemmel kíséri, hiszen ugyanakkor egyetlen spanyol, vagy bármilyen szláv nyelvű folyóirat sem szerepel az átnézett lapok listáján. Hazai szerzők külföldi publikációi természetesen sorra fellelhetők a recenziókkal egyetemben az ügyesen szerkesztett és igen nagy anyagot tartalmazó szakbibliográfiában.

A második kötet már kemény táblájú kötésben jelent meg és az elsőnél sokkal jobb papíron is. Csak dicsérni lehet Meyert, hogy mind teljesebben kielégítő bibliográfiai szolgálata árát — természetesen nem a hazai, hanem a nyugati viszonylatban, de főleg az ott kiadott bibliográfiákhoz arányítva — tisztelettel érdemlő mérséklettel szabta meg. Kívánjuk, hogy az ABHB, Wolfenbüttel mellett immár harmadik

(tegyük ismét hozzá, hogy ez esetben egy-személyes) vállalkozó munkájának eredményeként mind teljesebb áttekintéssel lehet tájékozódni a könyvtörténet szakirodalmában, hiszen az információöözön nem kerül el ezt a szűk szakterületet sem. A BBB-t tehát figyelembe ajánljuk mindenkinek, aki a könyv- és a könyvtörténet témájával országunk határain túl nyúló összefüggésben foglalkozik.

BORSA GEDEON

Jadwiga Chachowska: Rozwój bibliografii literackiej w Polsce. Warszawa—Wrocław 1979, Ossolineum, 217.

Az irodalmi bibliográfia lengyelországi fejlődésrajzát összefoglaló könyv több mint három évszázadot ölel fel. A kevésbé ismert előzmények a XVII. századtól a XIX. század közepéig terjednek. A kezdetek Szymon Starowolski, tudós polihisztor, későbbi krakkói kanonok, *Scriptorium Polonicorum Hekatonias seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogiae et vitae* (Francforti 1625, Venetiis 1627) munkájához fűződnek. A lengyel bibliográfia kezdeteit jelző, belga mintára készült „bibliográfiai” írói szótár az egész barokk korszakon keresztül mintegy másfél századon át szolgált a régebbi lengyel irodalmi kultúra áttekintő forrásaként. Egészen a XVIII. század második feléig, amikor hasonló típusú, de korabeli írói szótárak s lexikonok kezdték felváltani. A felvilágosodás elején keletkezett *Polonia litterata nostri temporis* (Breslau 1750) és *Lexicon rerer itzlebenden Gelehrten in Polen* (Breslau 1755) összeállítója, Jan Daniel Janocki, 1776-ban újabb munkával jelentkezett: *Janociana, sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae*, s 1779-ben második kötete is megjelent (Varsaviae et Lipsiae). Műve létrejöttében nagy szerepet tulajdonítanak Józef Andrzej Żaluski inspirációjának, akinek titkára volt, majd 1751-től a Biblioteka Żaluskich prefektusa lett, s így szakszerű könyvtárosi áttekintéssel rendelkezett. Az első kettőt kiegészítő harmadik poszthumusz kötet (Varsaviae 1819) kiadását S. B. Linde s a piarista kollégium nyomdája végezte el. Ekkor jelent meg a bibliográfiai műfajban újszerű munka, Józef Maksymilian Ossolinski, író, mecénás, könyvtáros, irodalom- és művelődéstörténész több évtizedes gyűjtőmunkája eredményeként, műfajilag inkább amolyan „slownik zycio-i ksiegopiski”, de általánosabb tudománytörténeti tartalomra utaló címmel: *Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów*

literatury polskiej o pisarzach polskich, także postronnych, którzy w Polsce albo o Polsce pisali, oraz o ich dziełach z rozrządzeniem wzrostu i różnej kolei ogólnego oświecenia, jako też szczególnych nauk w narodzie polskim. (T. 1—2—3. Kraków 1819; 1822. T. 4. poszthumusz, kiad. A. Bielowski, Lwów 1852. A megmaradt kéziratoss forrásanyag részben folyóiratokban került publikálásra.) Az írói életrajzi szótárak s lexikonok hosszú sorában a nyolcvanas években megkezdett gyűjtőmunka alapján jelent meg a bibliofil Michal Hieronim Juszyński, *Dikcionarz poetów polskich* (T. 1—2. Kraków 1820), amely elődjeihez hasonlóan a korabeli nemzeti irodalmi kultúra fogalomkörébe sorolható jelenségek sokrétű anyagára épül. A korábbi bibliográfiai jellegű, változó de hasonló módszerű munkákhoz képest, tudatos irodalomtörténeti rendező szándékkal írta meg Feliks Bentkowski liceumi professzor a régi tudományosságot összegező, s egyben azon túlmutató: *Historia literatury polskiej* (T. 1—2. Warszawa 1814) kézikönyvszerű összefoglalását, címében is jelezve a fejlődéstörténeti fordulatot a bibliográfia és az irodalomtörténet szétválását, illetve önállóságát.

A nemzeti bibliográfiának az irodalomtörténettől való fokozatos elkülönülési folyamataiban Bentkowski vitát kavaráó összegezése elsőrendű szerepet játszott mind a bibliográfia, mind az irodalomtörténet további útja szempontjából. Az irodalmi bibliográfia fejlődési láncszemeként értékelhető az a próbálkozás, ahogy a szerzői koncepció szerint a biobibliográfiai szótár átmenetül vagy alapul szolgálhatott a lengyel irodalomtörténeti szintézis tankönyvszerű kidolgozásához. A pseciális irodalmi bibliográfia megszűletése szorosan összekapcsolódott a XIX. század második felében új tudományos disciplinaként kialakuló saját, tudományos módszereire épülő irodalomtörténettel. J. Czachowska a XX. század első évtizedéig két fő fejlődési tendenciát hangsúlyoz, elsősorban a Pamiennik Literacki folyóirat kezdeményezésével: *Bibliográfia literacka czasopism polskich*, illetve *Bibliográfia historii literatury i krytyki literackiej polskiej*. Az első világháború után a megváltozott történelmi feltételek között folytatódó harmadik fejlődési szakaszra az irodalomtörténész, bibliográfus és könyvtáros egyéni erőfeszítéseivel létrehozott új munkák jellemzőek, mint Gabriel Korbut (*Literatura polska*), Stefan Vrtel-Wierczynski (*Bibliografia literatury polskiej*), az Eugeniusz Kucharski által irányított folyóirat-bibliográfia (*Bibliografia literacka czasopism polskich 1857—1900*), Piotr Grzegorzyc a

Ruch Literacki révén elindított (*Bibliografia literatury polskiej*) vállalkozása.

Az irodalmi bibliográfia új törekvéseit, módszereit jelző művekkel az ötvenes évek után az intézményes bibliográfiai munkálatok föllendülő szakasza következett. Ennek alapjait az Instytut Badan Literackich létrejötte teremtette meg. Az újabb fordulat a *Polska Bibliografia Literacka* (1948) megindulásával, rövidebb vagy hosszabb távú programok kidolgozásával üg össze. S olyan vállalkozások kísérik, mint az ismert *Bibliografia literatury polskiej* „Nowy Korbut” sorozata, vagy a *Bibliografia zawartoscó literackiej czasopism polskich XIX i XX w. (do 1939 r.)* különböző műhelyek szervezett gyűjtőmunkájával készült hatalmas anyaga.

A megvalósuló nagy bibliográfiai tervmunkák részletezését J. Czachowska kötete végén kiegészíti a lengyel irodalmi bibliográfiai szerzői munkásságának összegezésével (195—211), amely évszázados (1878—1978) távlatban mutatja be egyéni teljesítményük, s a közös vállalkozásokban végzett bibliográfiai munkájuk eredményeit. Ebben áttekintést kapunk a szerző több évtizedes tevékenységéről is, amely alapul szolgált a *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce* megírásához.

HOPP LAJOS

Запаско Яким — Исаевич Ярослав: Пам'ятки книжкого мистецтва. Каталог стародруків, виданих в Україні. Книга перша (1574—1700). Львів, 1981. (Lvovi Állami Egyetem és a Felsőoktatási Kiadó gondozásában), 135 l., 188 ill., díszkötésben.

A szovjet könyvtörténeti kutatás újabb, jelentős eredménnyel gyarapította a tudományt: Jaroszlav Iszaevics és Jakim Zapaszko tollából megjelent az Ukrajnában nyomtatott könyvek kumulált katalógusának első kötete, amely a Lvovi Apostollal kezdve (1574), 1600-ig tárgyalja az anyagot.

A szerzők művük megírásakor a területi elvet érvényesítették, földrajzi körülhatárolásuk az Ukrán SZSZK 1945-ben kialakult képéhez igazodik, vagyis a klasszikus ukrán államon kívül az egykor a lengyel jogar alá tartozó történelmi tájakat (Galícia, Volhinia) is számításba vették. 34 nyomda 762 nyomtatványának leírását készítették el, ezekből 180 a lengyel, 151 a latin nyelvű, 432 a cirillbetűs (egyházi szláv illetve ukrán nyelven).

A tulajdonképpeni katalógus előtt egy rövid, de kitűnően sikerült nyomdatörténeti áttekintés olvasható (1—23. l.), mely-

ben kirajzolódnak a tágabb művelődéstörténeti összefüggések.

A katalógus felépítése kronologikus, az egyes nyomtatványok bibliográfiai leírása a következő skémát követi: szerző, cím, impresszumatatok, formátum, pagináció, szedéstükör, díszek, nyomdász, grafikus, tartalmi ismertetés, standard-tételszámozott bibliográfiákra való hivatkozás, példánykimutatás a legfontosabb európai és amerikai könyvtárak állományára alapozva. Esetenként közlik a könyv utóéletének adatait (facsimile kiadások), illetve a dedikált példányokra hívják fel a figyelmet, külön említést nyernek a héber, órmény és görög szövegrészletek.

A katalógus tekintetbe vette az egyleveles nyomtatványokat is, valamint a példányszerűen nem ismert könyveket, az utóbbiak adatsorait levéltári és szakirodalmi forrásokból állították össze. (Ezt a teljesítményt különösképpen értékelnünk kell, mivel a második világháború rettenetes pusztítást végzett a szóban forgó terület könyvtáraiban, s egyes ritka könyvekről ma már csak annyi nyom maradt, hogy valamikor egy példányukat őrizte egy lengyel vagy ukrán gyűjtemény.)

A 762 tételes katalógus olvasásakor az ukrán és a lengyel barokk művelődés, írásbeliség káprázatos gazdagsága bontakozik ki előttünk. Működésében látjuk a keleti szlávok irányába közvetítő „lengyel filtrumot”.

A cirillbetűs könyvek tartalmilag elsősorban a liturgikus, hagiográfiai, teológiai, apologetikai, ékesszólási műfajokhoz tartoznak. A lengyel és a latin anyagban megtaláljuk a versesköteteket, az iskoladramát, a tankönyveket, a disszertációkat, a kalendáriumokat, a miraculum-gyűjteményeket, az állami és egyházi élet dokumentumait (törvények, zsinati jegyzőkönyvek), az emblematicát, a matematikát, a hűsvét-kiszámítási vitákat és a Sarmaticát. A 9. tétel — hungarica, Báthory István körlevele a pénzügyekről, 1578-ból. A katalógus példánykimutatási rubrikájában két könyvet említ az OSZK, egyet a Debreceni Egyetemi Könyvtár állományából. 6 mutató segíti a tájékozódást: nyomdász-nyomdászmutató (valamennyi faktort névszerint felsorolják), összeolvasztott szerző-incipitmutató, az egyes nyomdák könyvtermésének mutatója, témamutató, a grafikusok mutatója (köztük az azonosítatlan monogrammisták), kumulált névmutató. A mutatók a katalógus tételszámaira utalnak.

A szerzők Lvovban dolgoznak, művük egyaránt méltó a „Leopolis triplex” hagyományaihoz, valamint a forradalom előtti és a szovjet könyvtörténeti kutatás kiemel-

kedő eredményeihez. Ugyanaz az igényesség jellemzi ezt a könyvet, amelyet I. Szvencickij, I. Ohienko, Sz. Maszlov, I. Kaganov munkáiból volt módunk megismerni. Az illusztrációk kiváló minőségűek. A katalógus 3100 példányban jelent meg, beszerzését minden régi könyvekkel foglalkozó kutatóhelynek ajánljuk.

A készülő második kötetnek számos hungarica vonatkozása lesz, ismertetésére a maga idején visszatérünk.

OJTOZI ESZTER

Július Sopko: Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Madarsku a v Rumunsku. Matica Slovenská, Martin, 1982. 400 p. Codices medii aevi qui in bibliothecis Slovaciae asservantur ac olim asservabantur II.

J. Sopko kódexkatalógusának II. kötete a Magyarországon és Romániában őrzött, a mai Szlovákia, az akkori Magyarország területéről a XVIII—XIX. században vásárlással vagy ajándékozással és egyéb módon elkerült kódexek leírását tartalmazza. A jelen kötet szerkesztési elvei, feldolgozási módszere, a kódexek leírása azonos az első kötetével. Ezt a Könyvszemle 98/1982/2. 175—177. lapjain ismertettem. A második kötet megjelenését nagyon vártuk már, mert az első kötet előszavának több hivatkozása az ebben a kötetben tárgyalt kódexekre vonatkozott. A külföldi szakemberek, akik nem ismerik olyan alaposan országaink közös középkori történelmét és csak a rövidített latin nyelvű előszóbból tájékozódhattak, a két kötet együtteséből érthetik csak meg középkori művelődésünk helyzetét, összetevőit, könyv- és könyvtári kultúránk akkori és mostani viszonyait.

Már az első kötet ismertetésekor hangsúlyoztuk és ezt újból megismételjük, hogy a szerző a kódexkatalógusok közreadásával régóta nélkülözött segédeszközökhöz juttatta az érintett országok középkori könyvtörténetével foglalkozókat. A kódexkatalógusban tárgyalt magyarországi és romániai könyvtárakban őrzött kódexeknek nagyon változatos a provenienciája. (A kódexek esetében az a földrajzi terület, ahol a kódexet írták.) Európa országai közül legnagyobb számban természetesen a környező országok szerepelnek: Ausztria, Csehország, Szilézia, Lengyelország, valamint a kulturális kapcsolatoknál fogva jelentős az olasz eredetű kódexek száma is. A kódexek használata magától értetődően arra a földrajzi területre koncentrálná, amit a középkorban, illetve 1918-ig Észak-

Magyarországnak, Felső-Magyarországnak neveztek. Pozsony (Bratislava, Pressburg), a Szepeesség (Spiš, Zips) és a bányavárosok a legjelentősebb helyek, ahol a kódexek használatban voltak. Egyes esetekben azonban bizonytalan mind a proveniencia, mind a használat és használok helye illetve személye, és csak a tulajdonosokat illetve a jelenlegi possessort ismerjük. Ebben az esetben a legszélesebb körű kutatásra van szükség, és gyakran meg kell elégednünk csak a tények regisztrálásával a megoldás helyett.

Egerben, a Főszékesegyházi Könyvtárban van az ún. Miskolci László féle missale. (U 2 VI 5), amelyet a Szt. Vér kultusz alapján kapcsolt Garamszentbenedekhez Radó Polikárp. (*Libri liturgici . . . Hungariae . . .* ed. rev. et aucta L. Mezey. Bp. 1973. 149. p.) Ezt a véleményt elfogadta a katalógus szerzője is. Azonban ellentmondás van a garamszentbenedeki Szt. Vér kultusz és a Miskolci László-féle kódex kora között. Radó maga is óvatosabban fogalmazta ezt meg más alkalommal: „mindenesetre bizonyos, hogy a Szt. Vért hazánkban ekkoriban (XIV. század — kiemelés tőlem) már ünneppel is tisztelték, ha nem Garamszentbenedeken, akkor máshol. Az aug. 8-i ünnepnek ez utóbbi esetben sem tudnák az okát, mert tény, hogy az esztergomi egyházmegyében megvolt, mint ezt a XV. századi Pozsonyi missale tanúsítja.” (Radó P.: *Az egyházi év.* Bp. 1957. 158. p.) Ez a missale az Esztergomban őrzött ún. Pozsonyi missale (Ms. I. 20). Kétségeink az alapját meg is említi: „Bár a hagyomány arról szól, hogy a Szt. Vér ereklyét a garamszentbenedeki bencések II. Pál pápától kapták ajándékba, tehát 1454—1471 között.” (Uo.) A garamszentbenedeki Szt. Vér kápolnát ezután építették éppen az ereklye számára III. János apát (1476—1510) idején. Az Esztergomban levő Ms. I. 20. jelzetű missale-t a Pozsonyban levő ún. List-féle missaleval (Bratislava, AMB EL 13 Sopko I. 19) való rokonsága miatt sorolta Radó az OSZK-ban őrzött és a pozsonyi káptalan által a Nemzeti Múzeumnak a múlt században ajándékozott ún. pozsonyi missalékhoz. Ennek a kódexnek nem volt possessora a pozsonyi káptalan. A kódexbe Nagyszombatban írta be az esztergomi káptalan possessor bejegyzését 1804-ben Palkovich György. Berkovits Ilona, aki a kódex díszítésével foglalkozott, osztrák hatás alatt álló magyarországi kódexnek tartotta. A kódex szövegvizsgálata jelentős eltérést mutatott az ún. pozsonyi missalék szövegével, de a szövege alapján az esztergomi egyházmegye Ausztriával szomszédos nyugat-magyarországi területén,

esetleg Pozsonyban használták. (Körmeny K.: *A Knauz-hagyatékek kódextörédei . . .* Bp. 1979. MTAK Közleményei Új sorozat 7. 25. p.) Ebben a missalében jelezve van aug. 8-án az Adventus Sanguinis Christi ünnepe, ami egyetlen ún. pozsonyi missalében sincs benne. Radó egy másik kódex vizsgálatánál éppen a ünnep hiányából arra következtetett, hogy az illető breviariumot nem az esztergomi egyházmegye számára írták: „Item defectus est festi ad adventus sanguinis Christi ostendit, codicem originaliter non esse scriptum directe pro diocesi Strigoniensi” OSZK Clmae 409 Breviarium per anni circulum ecclesiae Albaregalensis s. XV/2.” (Radó P. *Libri liturgici . . .* ed. rev. et aucta L. Mezey. Bp. 1973. 344—345. p.) Esztergomban a Szt. Vér kultusz már a XIV. században megvolt az 1397-es Canonica Visitatio szerint. (Kovács Zoltán: *Új adalék a magyar Szentvér tisztelethez.* Vigilia 29/1964/574—575. p.) A Miskolci László féle missalét Radó bencésnek tartja, de Garamszentbenedekhez a Szt. Vér kultusz miatt kapcsolta. Ebben az esetben a kultusz és a kódex kora között közel 100 év eltérés van. A garamszentbenedeki kultusz későbbi, mint a kódex.

A magyarországi kódexek közül Szt. Benedek júl. 18-i octaváját három kódex kalendáriuma jelzi: a Pray-, a Szelephényi és a Miskolci László-féle. Közülük a Pray- és a Szelephényi-kódex bencés eredete a szakirodalomban elfogadott. A Szelephényi kódexet az esztergomi egyházmegye területén levő valamely bencés kolostor számára készítették, Szigeti Kilián véleménye szerint 1075 után Garamszentbenedeknek. (Szigeti Kilián: *A Szelephényi kódex*, MKSzle 77/1961/363. p.) Radó Polikárpnak az a véleménye, hogy a Szelephényi kódexet az esztergomi káptalan tagjai használták, akik között kezdetben bencés szerzetesek is voltak. (Radó P.: *Hazánk legrégebb liturgikus könyve — a Szelephényi kódex.* MKSzle 63/1939/400. p.) A Miskolci László féle missale de sanctis részének szövegei, a kalendárium bencés jellege mellett az esztergomi rítushoz kapcsolják a kódexet. (Körmeny Kinga: *Egy XV. századi magyarországi graduale.* MKSzle 90/1973/1—2. 113. p.) Ez ügyben elgondolkodtató a következő adat: III. János garamszentbenedeki apát (1476—1510) egy breviariumot íratott és Esztergomból kért erre a célra mintapéldányt a másoló, Fülöpösi Balázs részére. (Marcell Mária: *Gergely budai scriptor.* MKSzle 87/1971/4. 266. p.) A rendelkezésünkre álló források szerint Garamszentbenedeken nem maradt fenn bencés liturgikus könyv. Esztergomi rítusú missale azonban volt hasz-

nálában Garamszentbenedeken és nagy valószínűséggel esztergomi rítusú breviariumot küldtek másolásra is. (Körmenydy Kinga: *A Knauz hagyaték* i. m. 90—94. p.)

A fent tárgyalt két kódex eredete (provenienciája) ezért véleményünk szerint az esztergomi egyházmegye területe, használói körét szűkíteni tudjuk a Ms. I. 20 jelzetű, Esztergomban levő missale esetében Pozsonyra vagy környékére, a másik kódex esetében már csak a jelenlegi possessort, az egri Főszékesegyházi könyvtárat jelölhetjük meg kétséget kizáróan.

Több tulajdonossal rendelkezett a Filipecz-pontificale (Esztergom, Simor Könyvtár L VII 8.). Provenienciája tekintetében a véleményem azonos: A budai királyi könyvfestő műhelyben készült. Filipecz (Pruisz) János nagyváradi, majd olomouci püspök tulajdonában volt, később a pozsonyi káptalani könyvtárba került és a káptalan ajándékozta Simor János esztergomi érseknek a múlt században. (Csapodi Csaba: *Filipecz (Pruisz) János nagyváradi és olomouci püspök könyvei*. MKSzle 83/1967/243—246. p.) Ehhez hasonlóan biztosan ismerjük az ún. pozsonyi missaléknak a használati körét és utolsó possessort, a pozsonyi káptalant, de ezeknek a kódexeknek sem mindnek a keletkezési helye Pozsony. Az OSZK Clmae 94, 214, 215, 216, 219, 220, 222 pozsonyi provenienciájú is, de az OSZK Clmae 218 és az Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár M. I. 20 nem pozsonyi provenienciájú, legfeljebb pozsonyi, vagy Pozsony környékén volt használatban.

Ma Romániában, Gyulafehérvárott (Alba Iulia) a Batthyaneumban őrzik a Beneéthy formuláskönyvet. (R I 152) Beneéthy Mátyás Tommaso Amadei és Nyási Demeter vikáriussága idején az Esztergomban működő esztergomi szentszék jegyzője volt. Várdai Pál esztergomi érsek a török elől először Pozsonyba menekült és a formuláskönyv a pozsonyi káptalannál maradt, — „helycserével” így került a pozsonyi káptalan számadáskönyve Esztergomba, Liber proventum 1472—1529. Ms. I. 311 — a pozsonyi káptalantól szerezte meg Batthyány Ignác. (Bónis György: *Olasz vikáriusok Magyarországon a reneszánsz korában és a Beneéthy-formuláskönyv*. Levéltári Közlemények 44—45/1974/89—100. p.) A formuláskönyv eredete (provenienciája): Esztergom, használati helye: Esztergom, possessora: esztergomi szentszék, pozsonyi káptalan, majd a gyulafehérvári Batthyaneum.

Szintén csak egyik possessora volt a pozsonyi káptalan a múlt században a Pray kódexnek. A Halotti Beszédet tartalmazó kódexünk provenienciájára a szakirodalom-

ban több feltevés olvasható, mind a kodicológusok, mind a művészettörténészek részéről (Radó, Ratkos, Mezey, Hoffmann Edit és Wehli Tünde). Cornides Dániel Henrik csukárdi plébános missaléját még Pozsonyban a káptalani könyvtárban tanulmányozta. „Calendarium. Ex Missali Ms Membranaceo, quod sibi Iohannes Emirici (!) Custos Eöölæ Posenien(sis) anno M. CCC. LVII. describi curavit, habeturque in Bibliotheca Ven. Capituli Posoniensis Sub Num. LII.” (Cornides Dániel: *Calendarium . . . et notitia genealogica*. MTAK Kézirattár Tört. 2° 141. 8. f.) Ez a missale a Beneéthy formuláskönyvvel együtt kerülhetett Batthyány Ignác kezestül Gyulafehérvárra, ahol ma a jelzet: R II 134.

A XVIII—XIX. század a nagy könyvgyűjtemények kialakulásának a kora. A főurak, főpapok és a nemesség felső rétege (Batthyány Ignác, Esterházy Károly, Patachich Adám, Széchenyi Ferenc, Teleki József, Jankovich Miklós) külföldről és az akkori Magyarország egész területéről vásároltak kódexeket, könyveket, a nemzeti intézmények pedig ajándékozás útján is gyarapodtak kódexekkel, könyvekkel és múzeumi tárgyakkal. A második kötet előszavában erre nagyon rövid utalást ugyan olvashatunk, de a kódexek provenienciájának tisztázásához és főleg könyvés és könyvtártörténetünkben kevésbé járatos kutatók eligazodásához részünkről ezt nem találjuk elég kimerítőnek.

A kódexkatalógusban szereplő kódexek ugyanis egy területenként különböző színvonalú, de tartalmában egységes európai műveltséget közvetítettek a korabeli — és közvetve a mai — olvasónak is. E műveltségnek helyi változatait csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha minden összetevőjét az adott kor összefüggésében vizsgáljuk. Ha bármelyik összetevő nem kellően feltárt, az „olvasat” hibás lesz. Közös feladatunk, hogy közös középkori műveltségünkről minél világosabb képet adjunk, „olvasatunk” a lehetőségekhez képest a legjobb legyen. Ehhez azonban nélkülözhetetlen a közös forrásokról készült kutatási eredmények kölcsönös ismerete és felhasználása. Követendő példával is rendelkezünk már: kezünkben van a pozsonyi Városi Levéltár esztergomi rítusú missale notatumának kiadása. (*Missale notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. Ed. J. Szendrei and R. Rybaric. Bp. 1982. Musica Danubiana I.)

A fenti példát szem előtt tartva megemlítjük azt a magától értetődő tényt, hogy a recensens nem azokat a kódexeket tárgyalta, amelyeknek meghatározásával tökéletesen egyetért. Csak azokkal foglal-

kozott, amelyekhez hozzá tudta fűzni a szakirodalom és a saját kutatásai alapján a megjegyzéseit. Evvel szeretne hozzájárulni a közös forrásokról kapható kép — lehetőségeinkhez mért — hitelességéhez.

KÖRMENDY KINGA

Pagis, D.—Fleischer, E.: A Bibliography of the Writings of Prof. Jefim (Haim) Schirmann (1904—1981). Jerusalem, 1983. 48 l.

Schirmann professzor a középkori héber költészet tanára volt a jeruzsálemi Héber Egyetemen 1942—1968-ig. A kritikai szöveg-gondozás mellett az esztétikai és történeti értékelésre is súlyt fektetett. Az elsőként között kereste a héber költészet tárgy-történeti kapcsolatait. Szövegközléseiből hadd emeljük ki Ben Szira és Szaádja Chivi-cáfolatának újabb töredékeit. A cambridgei geniza új sorozatából egy kötetnyit válogatott és publikált. Foglalkoztatta a héber dráma és a zsidó zene is. Zeneakadémiát végzett, és maga nagyszerű hegedűs volt. Ő fedezte fel és közölte az első héber drámát (kézirataiból kettő az MTA Kaufmann-gyűjteményében van). Úttörő tanulmányt írt a színházról és muzsikáról az olasz zsidóság XVI—XVIII. századaiban. Kiadta az Orsz. Rabbiképző Intézet tulajdonában levő Romanelli-kéziratot. Nevezett a XVIII—XIX. század fordulóján költő, drámaíró, fordító és útleíró volt.

Schirmann megérte még, hogy összegyűjtött dolgozatai 1979—80-ban két kötetben, 800 lapon megjelenhettek.

Bibliográfiája először a tisztelgésre kiadott Emlékkönyvben látott napvilágot (Jerusalem, 1970. 413—428.). Most bővítetten és haláláig kiegészítetten, 202 számot tartalmaz. Ehhez járulnak cikkei a különböző enciklopédiákban.

A bibliofil kiadványt tanítványának, E. Fleischer professornak, a héber liturgiai költészet világhírű kutatójának gyönyörű előszava díszíti.

SCHIEBER SÁNDOR

Viljo Tervonen ja Irene Wichmann (toim.): Suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981. Helsinki, 1982. 158 l. (Castrenianumin toimitteita 24)

A finnugor rokonságból következően is a finn—magyar kulturális kapcsolatoknak mindkét nép számára fokozott jelentősége volt, illetve van. A finn—magyar kulturális vegyesbizottság ezért 1980-ban úgy

határozott, hogy egy a két ország kutatóiból álló munkaközösséggel megírattja, 1984-ben pedig kiadja a finn—magyar művelődési kapcsolatok történetét. Az ismertetendő bibliográfiát finn részről e vállalkozás egyik elölmunkálataként jelentették meg.

A bibliográfia szerzői a tárgykörbe tartozó finn nyelvű, valamint a Finnországban bármely nyelven megjelent irodalmat dolgozták föl. Pontosabban megnevezve: számba vették a magyar szépirodalom fordításait, az önállóan publikált művektől a folyóiratokban, antológiákban stb. megjelent versekig, novelláig. Sőt a magyar drámák kéziratos finn fordításait szintén nyilvántartják. A magyar zenei anyagot, kottákat, a Finnországban készült hanglemezeket ugyancsak. Ezenkívül a szerzők felveszik a magyar tárgyú regényeket, novellákat, verseket, a Magyarországra, annak történelmére, kultúrájára, a finn—magyar kapcsolatokra vonatkozó írásokat. Számos adatot közölnek a napilapokból is, de ezeknek az átnézését az anyag nagysága miatt nem végezték el rendszeresen, főleg az 1820 és 1870 között megjelenteket dolgozták föl. A legkorábbiak kivételével ugyancsak kihagyták a kifejezetten tudományos publikációkat, ezek ugyanis az illető szakterület bibliográfiáiban megtalálhatók.

A bevezető után a bibliográfia pontos könyvészeti adatokkal 1929 tételt sorol föl a szerzők — szerkesztett művek esetében a címek — betűrendjében. A legkorábbi adat 1821-ből való. Az összeállítást bő névmutató (133—150), tárgymutató (151—155), a fontosabb periodikák listája (156—7) és rövidítésjegyzék (158) zárja.

A bibliográfia értékes hozzájárulás a hungarológiai, sőt tudománytörténeti szempontból a finnugrisztikai irodalomhoz is. Külön érdeme, hogy a művelődési kapcsolatokat komplexen, nemcsak egy szűkebb területen tárja föl.

Hiba vagy föltétlen pótolni való kevés akad az összeállításban. Például a *Vini kuohuu* aligha a *Bor*, hanem a *Forr a bor* című Gárdonyi-mű fordítása. Ödön von Horváth nem magyar író. Szabó T. Ádám keresztnéve az 1410. tételben helyesen, a 9-ben azonban tévesen szerepel (Aladár). Janus Pannoniust sem lehet Jánosnak nevezni. Megemlítem, hogy Arvi Järventaus *Debrecenhez* című kis kiadványa (Debrecen, 1935) finnül és magyarul párhuzamosan közli az írónak a debreceni Bunda vendéglőhöz írt versét, a *Tervehdys Debrecenin Bundalle-t*. Szintén magyar kiadás a Petőfi születésének 150. évfordulójára (1973) finnül is megjelent, Petőfi életéről szóló, több versét (Otto Manninen és

Toivo Lyy fordításában) ugyancsak tartalmazó Radó György-féle válogatás: *Sándor Petőfi kertoo elämästään* (Bp., é. n. 48 l.) és az Ady-centenariumra a Kulturális Kapcsolatok Intézete által finnül is publikált füzet, amelyhez az előszót Kerényi Ferenc írta, s ugyanő válogatta az Arvo Turtiainen-fordította Ady-verseket is: *Endre Ady 1877—1919* (Bp., 1977. 30 l.). Ezeket szintén ajánlom a szerzők figyelmébe, valamint a finn és a Finnországban használt lapp evangélikus énekeskönyv néhány (régi) magyar énekét. Kaarle Krohn (Väinö) *Ferencz Kenyi* című versének nagy népszerűsége magyarázza, hogy a költeményt a bibliográfiában említett helyen kívül még igen sokszor publikálták (vö. A. Molnár: *Filológiai Közöny* 1975: 198—214; 1976: 412—4). Noha csak néhány rövidebb

kulturális tárgyú írás van benne, érdekessége miatt talán föl lehetett volna venni azt a finn és magyar nyelvű cikkeket vegyesen tartalmazó újság-különszámot is, amelyet 1977-ben Lahtiban adtak ki az ottani Finn—Magyar Társaság 25 éves jubileumára: *Suomi—Unkari Seura Lahti 25-vuotta Finn—Magyar Társaság Lahti 25-éves*”. Viljo Tervonen és Irene Wichmann színvonalas munkája nemcsak a finn—magyar kapcsolatok kutatóinak alapvető segédeszköz, hanem komplexitásában például szolgálhat más hasonló bibliográfiai földolgozásokhoz is. Köszönet illeti érte a szerzőket és a Helsinki Egyetem finn és finnugor nyelvészeti tanszékeit, amelyek a kiadásról gondoskodtak.

A. MOLNÁR FERENC

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója
Műszaki szerkesztő: Sándor István

A kézirat a nyomdába érkezett: 1984. II. 8. — Terjedelem: 11,2 (A/5) ív
84.18015 Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Hazai György

TARTALOM

<i>Kristó Gyula</i> : Források kritikája és kritikus források az 1040-es évek magyar történetére vonatkozóan I.	159
<i>Szelestei N. László</i> : A Szent László-legenda szöveghagyományozódásáról. (Ismeretlen legendaváltozat)	176
<i>Mader Béla</i> : A Tudományos Gyűjtemény Csongrád vármegyei olvasói	204

K Ö Z L E M É N Y E K

<i>Soltész Zoltánné</i> : A csepregi Farkas-nyomda ismeretlen kalendáriuma és Árgirus-kiadása	224
<i>Nádasdy Lajos</i> : Egy ismeretlen iskoladráma-programgyűjtemény a 18. századból	233
<i>Enyedi Sándor</i> : Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság történetéhez	240
<i>Pintér Márta Zsuzsanna</i> : Egy kéziratos deista röpirat 1819-ből	244
<i>Miklóssy János</i> : A Kladderadatsch című német élelap magyar lezármazottjai ...	245
<i>Fráter Zoltán</i> : Egy Krúdy-regény változatai	248
<i>Kormányos András</i> : A szegedi Munkáskönyvtár történetéből	251

FIGYELŐ

<i>Borsa Gedeon</i> : Megkezdték a 16. századi német nemzeti bibliográfia publikálását ..	261
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Adatok az RMK kiadásának történetéhez	264
<i>Borsa Gedeon</i> : Figyelemre méltó antikvár-könyvjegyzékek	265

S Z E M L E

A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp. 1981. (<i>Fülöp Géza</i>) ...	268
Csapodiné Gárdonyi Klára: Európai kódexfestő művészet. Bp. 1981. (<i>Kádár Zoltán</i>)	270
Rozsondai Marianne: A könyvkötés művésze. Bp. 1983. (<i>Vekerdi László</i>)	271
Szemelvények a 16—17. század magyar nyelvű orvosi kézikönyveiből. Kiad. Szlatky Mária. Bp. 1983. (<i>Buzinkay Géza</i>)	272
Medicor News Index 1868—1982. Szerk. Csaba Gabriella, Horváth Tibor, Környei Márta. Bp. 1983. (<i>Szepesváry Tamás</i>)	272
Scheiber, Alexander: Jewish Inscriptions in Hungary. Bp.—Leiden, 1983. (<i>Dán Róbert</i>)	273
Bibliographie der Buch- und Bibliotheksgeschichte I—II. Bad-Isburg, 1982—1983. (<i>Borsa Gedeon</i>)	275
Jadwiga Chachowska: Rozwój bibliografii literackiej w Polsce. Warszawa—Wrocław, 1979. (<i>Hopp Lajos</i>)	276
Zapaszko Jakim—Iszaovics Jaroszlav: Pamjatki knizskogo misztetetva. Katalog sztarodruk vidanih na Ukraini (1574—1700). Lwow, 1981. (<i>Ojtozi Eszter</i>)	277
Julius Sopko: Stredovské latinské kódexy slovenskej proveniencie v Madarsku a v Rumunsku. Martin, 1982. (<i>Körmendy Kinga</i>)	278
Pagis, D.—Fleischer, E.: A Bibliography of the Writings of prof Jefim (Haim) Schirmann. Jerusalem, 1983. (<i>Scheiber Sándor</i>)	281
Viļjos Tervonen—Irene Wichmann: Suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981. Helsinki, 1982. (<i>A. Molnár Ferenc</i>)	281

SOMMAIRE

<i>Kristó, Gyula</i> : La critique des sources et des sources critiques se rapportant aux années 1040 de l'histoire hongroise. I ^e P.	159
<i>Szelestei, N. Iászló</i> : Une variante de légende inconnue du XIV ^e siècle. (Les problèmes de texte de la légende de Saint Ladislas)	176
<i>Mader, Béla</i> : Les lecteurs de la revue Tudományos Gyűjtemény au comitat Csongrád	204

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Soltész, Mme Zoltán</i> : Un calendrier inconnu et une édition d'Argirus de l'imprimerie Farkas de Csepreg	224
<i>Nádasdy, Lajos</i> : Un recueil de programme des drames scolaires inconnu du XVIII ^e siècle	233
<i>Enyedí, Sándor</i> : A l'histoire de la Société Transylvainne pour la Publication des Manuscrits	240
<i>Pintér, Márta Zsuzsanna</i> : Un pamphlet manuscrit d'Esztergom	244
<i>Miklóssy, János</i> : Les descendants hongrois du journal satirique intitulé Kladderata	245
<i>Fráter, Zoltán</i> : Les variantes d'un roman de Krúdy.	248
<i>Kormányos, András</i> : De l'histoire de la Bibliothèque Ouvrière de Szeged	251

CHRONIQUE

<i>Borsa, Gedeon</i> : On a commencé à publier la bibliographie nationale allemande du XVI ^e siècle	261
<i>Kőhegyi, Mihály</i> : Quelques données à la publication de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise	264
<i>Borsa, Gedeon</i> : Voilà enfin un catalogue d'antiquariat exigeant	265

REVUE

L'histoire du Collège de Pépa. Réd. par Zsolt Trócsányi Bp. 1981. (<i>Fülöp, Géza</i>)	268
M ^{me} Csapodi-Gárdonyi, Klára: L'art de la miniature européenne. Bp. 1981. (<i>Kádár, Zoltán</i>)	270
Rozsondai, Marianne: L'art de la reliure des livres. Bp. 1983. (<i>Vekerdi, László</i>) ..	271
Morceaux choisis des manuels de médecine en langue hongroise des XVI ^e et XVII ^e siècles. Publ. par Mária Sztatky. Bp. 1983. (<i>Buzinkay, Géza</i>)	272
Medicor News Index 1968—1982. Réd. par Gabriella Csaba, Tibor Horváth, Márta Környei. Bp. 1983. (<i>Szepesváry, Tamás</i>)	272
Scheiber, Alexander: Jewish Inscriptions in Hungary. Bp.—Leiden, 1983. (<i>Dán, Róbert</i>)	273
Bibliographie der Buch- und Bibliotheksgeschichte I—II. Bad-Idburg, 1982—1983. (<i>Borsa, Gedeon</i>)	275
Jadwiga Chachowska: Rozwój bibliografii literackiej w Polsce Warszawa—Wrocław, 1979. (<i>Hopp Lajos</i>)	276
Zapaszko, Jakim—Iszaevics, Jaroszlav: Pamjatki knizskogo misztectva. Katalog sztarodruk vidanij na Ukraini. (1574—1700). Lvov, 1981. (<i>Ojlozi, Eszter</i>)	277
Sopko, Julius: Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku. Martin, 1982. (<i>Körmendy, Kinga</i>)	278
Tervonen, Viljo—Wichmann, Irene: Suomalais-unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981. Helsinki, 1982. (<i>A. Molnár, Ferenc</i>)	281
Pagia, D.—Fleischer, E.: A Bibliography of the Writings of prof. Jefim (Haim) Schirrmann. Jerusalem, 1983. (<i>Scheiber, Sándor</i>)	281